

JOLANTA KOWAL

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

TWIERDZA KŁODZKO JAKO OBIEKT TURYSTYKI HISTORYCZNO-MILITARNEJ

FORTRESS KŁODZKO AS AN OBJECT OF HISTORICAL-MILITARY TOURISM

Wstęp

Od dawna spośród rozlicznych obiektów mających walory kulturowe turystów przyciągają obiekty historyczno-wojskowe oraz miejsca związane z wydarzeniami militarnymi¹. Dolny Śląsk dysponuje bogatym i różnorodnym zasobem zabytków architektury obronnej z różnych okresów i lat. Są to zamki (spełniające funkcje obronne bądź mieszkalne) czy też obiekty pierwotnie będące zamkami, później jednak przebudowane na pałace, rezydencje. Nie brakuje tu również ruin zamków, które stanowią znaczną grupę obiektów, w części wykorzystywanych w różnych formach turystyki. Istotnym elementem krajobrazu kulturowego regionu są także dwie twierdze znajdujące się w granicach województwa. Również ostatnia wojna tocząca się na ziemiach polskich pozostawiała po sobie wiele materialnych świadectw w postaci poniemieckich obiektów o przeznaczeniu militarnym. Na terenie Dolnego Śląska, w Górach Sowich, podczas II wojny światowej Trzecia Rzesza stworzyła jeden z najbardziej gigantycznych i tajemniczych budowli znanych jako Kompleks Riese.

Głównym celem pracy było przeprowadzenie szczegółowych badań, które pozwoliły na dokonanie oceny Twierdzy Kłodzko w kontekście potencjału turystyki historyczno-militarnej. Ponadto w artykule przedstawiono analizę zagospodarowania turystycznego wokół Twierdzy Głównej i wokół samego obiektu. Wśród metod pracy wymienić należy badania terenowe, w tym wizje lokalne, inwentaryzacje terenowe oraz wywiady środowiskowe.

Ankieta objęto 100 osób, z których 30 było mieszkańcami Dolnego Śląska, inni respondenci pochodzili z województwa opolskiego (25 osób), zachodniopomorskiego (20 osób), małopolskiego (15 osób) i podkarpackiego (10 osób).

Charakterystyka turystyki historyczno-militarnej

Przez pojęcie turystyki historyczno-militarnej należy rozumieć formy turystyki związane z odwiedzaniem byłych i obecnych obiektów wojskowych, miejsc bitew, muzeów

¹ A. Kowalczyk, *Współczesna turystyka kulturowa*, [w:] *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, red. idem, Wyd. UW, Warszawa 2008, s. 44.

poświęconych historii wojskowości, wybitnym dowódcom, dawnej technice wojskowej itp., a także innych miejsc związanych z minionymi i obecnymi wydarzeniami militarnymi, jak również udział (czynny, bierny) w inscenizacjach nawiązujących do historii wojen i wojskowości, związanych z tym grach zespołowych itp.²

Motywacje osób zainteresowanych tą formą turystyki mogą być bardzo różne. W związku z tym może ona spełniać różne zadania.

Andrzej Kowalczyk wyróżnia następujące funkcje turystyki historyczno-militarnej:

- historyczno-edukacyjną, realizowaną w ramach szerszego zjawiska turystyki poznawczej;
- martyrologiczną, ujawniającą się w programach turystyki związanej z odwiedzaniem m.in. miejsc realizacji nazistowskiego planu zagłady Żydów, obozów koncentracyjnych czy eksplozji jądrowych podczas ostatniej wojny;
- polityczno-ideologiczną, związaną z realizacją programów kształtowania postaw patriotycznych lub nacjonalistycznych;
- kulturalno-rozrywkową, obejmującą zapewnienie (tematycznej) rozrywki, np. poprzez inscenizacje batalistyczne, inne imprezy plenerowe, ekspozycje interaktywne i inne wystawy o tematyce historyczno-militarnej;
- rekreacyjno-sportową, realizowaną przez czynnych uczestników spektakli odtwórstwa dawnych bitew i obłężeń (odgrywających tam nierzadko m.in. sceny szermierki, strzelania z historycznej broni lub innych sportów walki), a także obejmującą m.in. eksplorację zatopionych okrętów wojennych lub samolotów wojskowych;
- przygodową (przeżyciową)³.

Do obiektów historyczno-wojskowych można zaliczyć:

- muzea wojskowe,
- budowle obronne,
- pomniki i cmentarze⁴.

Fortyfikacje Dolnego Śląska

Liczne działania wojenne na terenie Dolnego Śląska sprawiły, że w górskim paśmie Sudetów występują fortyfikacje tworzące naturalną granicę śląsko-czeską. Wszystkie fortyfikacje nowożytnie i z okresu II wojny światowej są obiektami zabytkowymi, chronionymi dziś przez prawo. Do najbardziej efektywnych i najlepiej zachowanych można zaliczyć: górską twierdzę w Kłodzku z Owczą Górą oraz górską twierdzę w Srebrnej Górze. W Świdnicy zachował się jedynie fragment obwałowań zewnętrznych o charakterze górskim. We Wrocławiu z nowożytnych fortyfikacji pozostały tylko murowane oskarpowania bastionów⁵

² Idem, *Turystyka historyczno-militarna*, [w:] *Współczesne formy turystyki kulturowej*, t. 1, red. K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt, Wyd. AWF, Poznań 2009, s. 286.

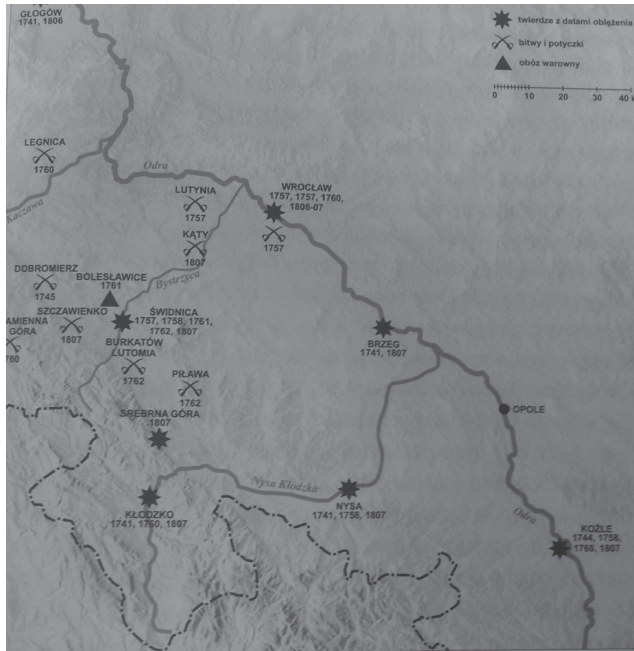
³ T. Jędrysiak, A. Mikos von Rohrscheidt, *Militarna turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa 2011, s. 15.

⁴ T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski, *Geografia turystyki Polski*, PWE, Warszawa 2002, s. 137.

⁵ Obiekt obronny na planie pięcioboku, stosowany w fortyfikacji od XVI do XIX w.

i kurtyn⁶ nadodrzańskich starego miasta i dwa zdeformowane bastiony z zachowanymi kazamatami⁷. Usytuowane w niewielkiej odległości od siebie tworzą fragment krajobrazu warownego⁸ (rycina 1).

Rycina 1. Mapa Śląska z lokalizacją twierdz oraz najważniejszych bitew i potyczek

Źródło: G. Podruczny, T. Przerwa, *Twierdza Srebrna Góra*, Bellona, Warszawa 2010, s. 37.

Twierdza Kłodzko

Zbudowana na skalistym szczycie (369 m n.p.m.) wznoszącym się nad miastem, zwanym Zamkowym lub Fortecznym, to jedna z największych atrakcji Kłodzka.

Już w X w. istniał tu czeski gród warowny, o który w okresie wojen polsko-czeskich w XI w. toczono zacięte walki. W okresie walk o tron czeski w 1114 r. został zniszczony, a następnie odbudowany. Na miejscu grodu zbudowano kamienny zamek, który stał się siedzibą czeskich starostów, a po utworzeniu hrabstwa kłodzkiego – rezydencją

⁶ Odcinek prostego wału znajdujący się między dwoma dziełami obronnymi.

⁷ Pomieszczenie wewnątrz obiektu obronnego, przykryte grubym sklepieniem odpornym na zniszczenie ogniem artyleryjskim.

⁸ E. Małachowicz, *Nowożytne fortyfikacje Śląska europejskim dziedzictwem kultury*, [w:] *Fortyfikacja europejskim dziedzictwem kultury*, t. 12, Towarzystwo Przyjaciół Fortyfikacji, Warszawa 2000, s. 7.

hrabiów kłodzkich. Gotycki zamek, poddany ok. 1557 r. przebudowie w stylu renesansu, został powiększony o tzw. zamek dolny, ufortyfikowany i przystosowany do użycia broni palnej⁹.

W 1622 r. zamek został zdobyty i częściowo wysadzony przez wojska cesarskie Ferdynanda Habsburga. W części zamku urządzono później więzienie. W latach 1680–1702 Austriacy zbudowali na jego miejscu twierdzę. W czasie I wojny śląskiej twierdza poddała się wojskom pruskim. Wkrótce potem na polecenie Fryderyka II Wielkiego przystąpiono do jej rozbudowy. Rozebrano resztki zamku, wznosząc na jego miejscu potężny Donżon i system bastionów z wielopoziomowymi kazamatami, rozbudowano fortyfikacje ziemne z rawelinami, szańcami, wałami ziemnymi i suchymi fosami¹⁰. W 1807 r. bezskutecznie oblegana przez oddziały napoleońskie. Podczas II wojny światowej mieściło się tu więzienie hitlerowskie¹¹.

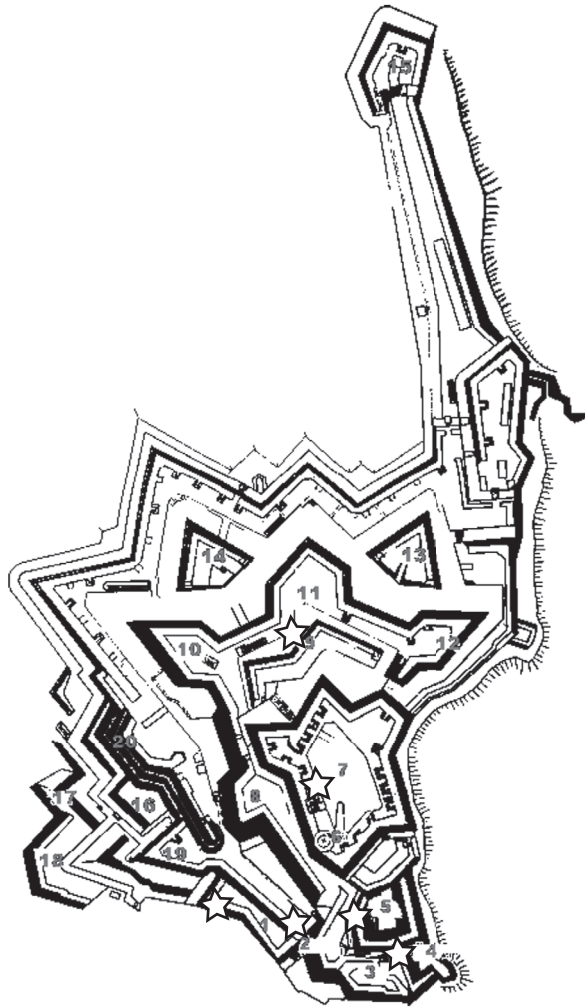
W 1960 r. twierdza została uznana za zabytek i udostępniona turystom do zwiedzania. Ofertę turystyczną stanowi 10% obiektu udostępnionego turystom (rycina 2). Jako całość tworzy niezwykle skomplikowany układ militarny, w skład którego wchodzi: Twierdza Główna z korytarzami minerskimi, fort posiłkowy na Owczej Górze, zachowane już tylko częściowo obwarowania miejskie i umocnienia polowe. Kompleks Twierdzy Głównej zajmuje powierzchnię około 30 ha, liczy 800 m długości na linii północ–południe i 400 m na linii wschód–zachód¹². Zespół Twierdzy Głównej jest udostępniony do zwiedzania wyłącznie z przewodnikiem (ubrany i wyposażony na wzór żołnierza pruskiego z czasów wojen napoleońskich – rycina 3).

⁹ J. Czerwiński, *Sudety. Przewodnik*, Eko-Graf, Wrocław 2003, s. 117.

¹⁰ G. Bukal, *Twierdza Kłodzko w ujęciu historycznym*, [w:] *Fortyfikacja europejskim dziedzictwem kultury*, op. cit., s. 33.

¹¹ T. Jędrzyak, A. Mikos von Rohrscheidt, op. cit., s. 158.

¹² K. Rudysz-Toczyńska, *Powojenne problemy z Kłodzką twierdzą*, [w:] *Fortyfikacja europejskim dziedzictwem kultury*, op. cit., s. 49–56.

☆ Miejsca dostępne do zwiedzania

Plan Twierdzy Głównej: 1. Kleszcz Tumski, 2. Bastion Alarmowy, 3. Bastion Niski, 4. Bastion widokowy, 5. Bastion Wysoki, 6. Wieża widokowa, 7. Donżon, 8. Bastion Dzwonnik, 9. Wielki Kleszcz, 10. Bastion Wrocław, 11. Bastion Ludmiła, 12. Bastion Jabłonka, 13. Rawelin Jabłonka, 14. Rawelin Polny, 15. Żuraw, 16. Reduta Orzeł, 17. Luneta Orzeł, 18. Kleszcz Orzeł, 20. Wysoki Redan.

Rycina 2. Plan Twierdzy Głównej

Źródło: *Twierdza Kłodzka. Fakty i legendy*, Centrum Informacji o Twierdzy Kłodzkiej i Regionie, Kłodzko 2006, s. 4.

Rycina 3. Przewodnik w stroju żołnierza pruskiego

Źródło: fot. J. Kowal.

Zagospodarowanie turystyczne Twierdzy Kłodzko

Zagospodarowanie turystyczne w udostępnionej turystom Twierdzy Głównej obejmuje trasy turystyczne z usługą przewodnicką, w tym również trasy podziemnych chodników minerskich oraz ekspozycje muzealne o tematyce historycznej, przedstawiającej życie codzienne żołnierzy pruskich w garnizonie. Dodatkowo w ich ofercie znajdują się również pakiety tematyczne przygotowane dla szkół, obejmujące zajęcia edukacyjne. Istnieje także możliwość wynajęcia korytarzy minerskich oraz kazamat na potrzeby spotkań integracyjnych. Za dodatkową opłatą można również usłyszeć wystrzał z armaty.

Na terenie twierdzy odbywają się również imprezy kulturalne (Znajdź piosenkę odbierz niespodziankę) i rozrywkowe (Majówka na twierdzy), a także wydarzenia nawiązujące do historii tego miejsca (Bitwa o twierdzę, Dni twierdzy).

Dla osób, które chcą poczuć dreszczyk emocji, dyrekcja twierdzy również przygotowała ofertę – jest to nocne zwiedzanie twierdzy.

Materiał i metody

Wybór obszaru badań został podyktowany rosnącym zainteresowaniem militarną turystyką kulturową w Polsce oraz działaniami ze strony zarządców i samorządów lokalnych na rzecz zagospodarowania turystycznego Twierdzy Głównej. Podjęta w artykule analiza zagospodarowania turystycznego dotyczy Twierdzy Głównej (udostępnione trasy do zwiedzania), bazy noclegowej, gastronomicznej oraz dostępności komunikacyjnej.

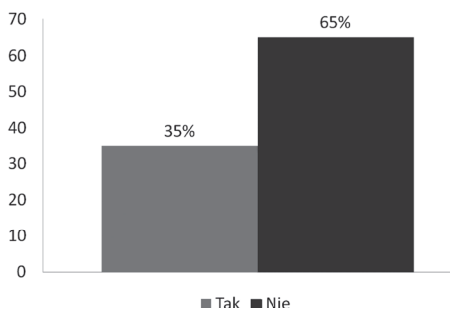
Podstawową metodą badań było opracowanie w trzech etapach studium przypadku. W pierwszym przeprowadzono kwerendę literatury i materiałów źródłowych dotyczących analizowanego problemu. W celu określenia stanu zagospodarowania turystycznego obszaru wykorzystano dane statystyczne z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu, Instytutu Turystyki oraz informacje zawarte w koncepcji rozwoju subregionalnych produktów turystycznych Ziemi Kłodzkiej. Drugi etap badań polegał na inwentaryzacji terenowej, co pozwoliło na scharakteryzowanie obecnego stanu zagospodarowania twierdzy, w tym ekspozycji i sposobów udostępniania turystom. Badania terenowe umożliwiły również analizę i ocenę otoczenia wokół obiektu i infrastruktury towarzyszącej. W trakcie prowadzonej inwentaryzacji terenowej przeprowadzono ankietę z turystami (100 osób), którzy odwiedzili już obiekt. Trzeci etap polegał na porządkowaniu i obróbce danych.

Wyniki badań

Zagospodarowanie noclegowe i gastronomiczne znajdujące się w gminie Kłodzko

W określeniu wielkości i rozmieszczenia bazy noclegowej gminy Kłodzko wykorzystano dane Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu oraz Instytutu Turystyki, a także informacje zawarte w koncepcji rozwoju subregionalnych produktów turystycznych Ziemi Kłodzkiej. Zasadniczym problemem przy określeniu wielkości i rozmieszczenia bazy noclegowej w przypadku gminy Kłodzko jest rozbieżność danych pochodzących z różnych źródeł oraz konieczność ich weryfikacji w oparciu o badania terenowe.

Pomimo rozbieżności danych można stwierdzić, że baza noclegowa jest relatywnie dobrze rozwinięta (23 obiekty noclegowe według Strategii rozwoju powiatu kłodzkiego, dwa – według GUS-u). Podstawowe znaczenie w recepcji ruchu turystycznego mają gospodarstwa agroturystyczne (18 obiektów według DODR-u, 200 – według Instytutu Turystyki), bazy indywidualnego zakwaterowania (według Instytutu Turystyki 15 – gospodarstwa agroturystyczne, kwatery prywatne – cztery). Według danych GUS-u na terenie gminy Kłodzko znajdują się jedynie dwa hotele. Istniejące obiekty w pełni wystarczają dla zaspokojenia potrzeb ruchu turystycznego, gdyż – jak wynika z ankiet – jest to w większości ruch jednodniowy (65%) (wykres 1).

Wykres 1. Osoby korzystające z noclegów (%)

Źródło: opracowanie własne.

Jeśli spojrzymy na zagospodarowanie noclegowe w szerszym zakresie (powiat kłodzki), sytuacja wygląda już zupełnie inaczej. Na terenie powiatu istnieje 169 obiektów, z czego 27 hoteli, 20 ośrodków wczasowych, 18 innych obiektów hotelowych, 13 pensjonatów, pozostałe 101 to m.in. domy wycieczkowe, schroniska, ośrodki kolonijne i szkoleniowo-wypoczynkowe, hostele, domki turystyczne i obiekty uzdrowiskowe.

Usługi gastronomiczne świadczone są głównie w obiektach noclegowych zlokalizowanych na terenie gminy, jak również w barach i restauracjach w Kłodzku oraz w restauracji na terenie twierdzy.

Dostępność komunikacyjna

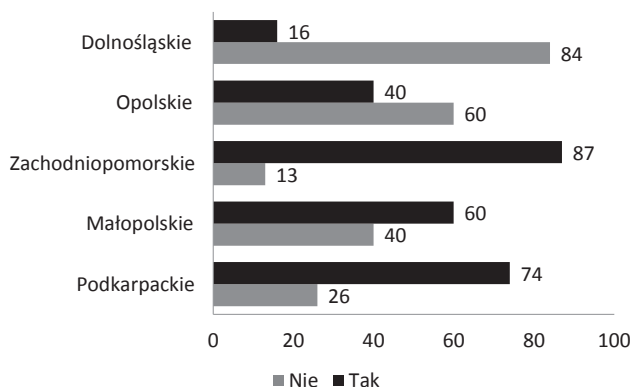
Ważną kwestią dla atrakcyjności turystycznej obszarów recepcji turystycznej jest dostępność komunikacyjna. Można ją ocenić jako wystarczającą, ale nie zadowalającą. System transportu zbiorowego osób (dawniej opierający się na kolei i komunikacji autobusowej) obecnie ma za podstawę głównie komunikację autobusową bądź indywidualną. Problemy transformacyjne kolei spowodowały drastyczne zmniejszenie się jej udziału w przewozach na terenie powiatu kłodzkiego. Stan dróg kolejowych należy określić jako niezadowalający. Pomimo istnienia stacji w mieście Kłodzko aktualnie połączenia to: Międzynarodowa trasa kolejowa AGTC, C 59/2 Wrocław–Kamieniec Ząbkowicki–Kłodzko–Międzyzlesie–Lichkov–Usti nad Orlicy (łącząca korytarze europejskie C-E 30 z C-E 40), Kłodzko Główne–Nowa Ruda–Wałbrzych, Kłodzko Nowe–Kudowa–Zdrój, Kłodzko Nowe–Stronie Śląskie (obecnie wyłącznie ruch towarowy), bocznicą: Ścinawka Średnia–Słupiec (wyłącznie ruch towarowy). PKS oraz prywatne firmy przewozowe obsługują lokalne linie komunikacyjne w rejonie Kłodzka, Nowej Rudy i Polanicy-Zdroju oraz linie komunikacyjne biegnące z powiatu kłodzkiego do innych miejscowości kraju. Połączenia z Kłodzkiem realizowane są za pomocą ważniejszych dróg, takich jak: droga krajowa nr 8 (Wrocław–Kłodzko–Kudowa), droga krajowa nr 33 (Kłodzko–Międzyzlesie), droga krajowa nr 46 (Kłodzko–Opole), droga krajowa nr 381 (Kłodzko–Wałbrzych). Odczuwalny jest brak skoordynowania pomiędzy komunikacją samochodową i kolejową oraz brak systemu

transportu zbiorowego obsługującego turystów. Powiat kłodzki jako jedyny z wielkich subregionów górskich nie posiada prawdziwego lotniska, a nawet planu jego budowy, nie mówiąc o koncepcji współpracy z najbliższym portem regionalnym w zakresie obsługi ruchu pasażerskiego. Obecnie istnieje lotnisko polowe w Bystrzycy Kłodzkiej oraz lądowisko sanitarne dla helikopterów w Kłodzku. Możliwości powstania lotniska istnieją na terenie gminy (Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego do 2020 roku).

Opinia turystów odwiedzających Twierdzę Kłodzko

W 2014 r. w sezonie letnim przeprowadzono badania ankietowe nad ruchem turystycznym w Twierdzy Kłodzko. Pytania miały charakter otwarty i zamknięty. Wszystkie zostały tak skonstruowane, aby umożliwić respondentowi swobodną i wyczerpującą odpowiedź.

Punktem wyjścia badań było stwierdzenie stopnia znajomości historii twierdzy wśród respondentów. Ankiety wykazały jednoznacznie, że maleje on szybko wraz ze wzrostem odległości od regionu, z którego pochodzili zwiedzający. I tak, wśród respondentów pochodzących z Dolnego Śląska 84% zna historię obiektu, z Opolskiego – 60%, Małopolskiego – 40%, Podkarpackiego – 26%, Zachodniopomorskiego – 13%. Zaskakujący był fakt, że 16% mieszkańców pochodzących z Dolnego Śląska nigdy nie słyszało o twierdzy (wykres 2).

Wykres 2. Osobista znajomość historii twierdzy (%)

Źródło: opracowanie własne.

Po zwiedzeniu obiektu 82% respondentów wskazało znaczenie historyczne tego obiektu jako istotne. Większość odwiedzających (63%) deklaruje zainteresowanie turystyką historyczno-militarną. Jako główny motyw przyjazdu ponad połowa (68%) turystów wskazała ciekawość oraz chęć poznania historii tego miejsca (respondenci, szukając informacji o obiekcie, korzystali głównie z przewodników turystycznych oraz Internetu). Zdecydowaną mniejszą grupę (18%) stanowiły osoby przyjeżdżające z polecenia innej osoby (najczęściej byli to znajomi, którzy prawdopodobnie wcześniej odwiedzili ten obiekt

i uznali go za warty polecenia innym), trzecią pod względem wielkości kategorią turystów (14%) były osoby spędzające urlop w tym regionie oraz będące w tym miejscu przejazdem (w tym przypadku przydała się fachowa pomoc biur turystycznych oraz informacje zaczerpnięte od samych mieszkańców Kłodzka i okolic).

Następnie poproszono ankietowanych o ocenę walorów turystycznych i atrakcyjności twierdzy. Z uzyskanych ankiet wynika, że Twierdza Kłodzko posiada ten walor, stwierdziło to bowiem aż 88% badanych. Wśród walorów turystycznych wskazali oni przede wszystkim, że twierdza jest „zabytkiem architektury”, „miejscem pamięci narodowej” i że stanowi ona dobry „punkt widokowy”. Uważają oni również, że warto wykorzystać walory wypoczynkowe, krajoznawcze i kulturowe twierdzy dla potrzeb rozwoju ruchu turystycznego. Niemniej jednak 12% respondentów nie wymieniło żadnego waloru turystycznego twierdzy. Wnioskować zatem można, że nie dostrzegli oni żadnego waloru turystyczno-krajoznawczego twierdzy.

Ważne było ustalenie, czy według tych samych osób cechy twierdzy mogą być uznane za atrakcyjne, a więc za takie, które warto polecić innym turystom i które mogą skłonić innych do odwiedzin tego miejsca. Najogólniej respondenci uznali, że cały kompleks jest wart odwiedzenia. W opinii respondentów „każdy znajdzie w Twierdzy Kłodzko atrakcje adekwatne do swoich oczekiwań”.

Dodatkowo poproszono respondentów o ocenę tras zwiedzenia, usługi przewodnika oraz możliwości zakupu pamiątek. Respondenci uznali jednomyślnie, że największą atrakcją podczas zwiedzania jest przewodnik w stroju żołnierza pruskiego oraz wystrzał przez niego z broni czarnoprochowej. Samą trasę zwiedzania 53% respondentów uznało za dobrą, 27% – za dostateczną. Pozostała część (20%) nie była zadowolona z trasy zwiedzania. Za podstawowe niedogodności wskazali zbyt długi czas zwiedzania, za dużo pustych sal w obiekcie, za mało ekspozycji muzealnych, brak zainteresowania przewodnika dziejami w grupie, brak obcojęzycznego przewodnika oraz brak nagłośnienia głosu przewodnika, co przy dużej grupie znacznie utrudniało dostęp do przekazywanych informacji.

Na kwestię zainteresowania turysty obiektem mają wpływ warunki dojazdowe. W odniesieniu do tego problemu większość badanych, bo aż 78%, uznała warunki dojazdowe za dobre. Pozostała część badanych oceniła, że są dostateczne (22%). Można zatem uznać, że dojazd do twierdzy nie jest trudny. Stanowić to może pozytywny aspekt w odniesieniu do rozwoju ruchu turystycznego w tym obiekcie. Stwierdzenie to ma jednak ograniczoną wartość w świetle nielicznych połączeń kolejowych i autobusowych. Można z tego domniemywać, że ankietowani byli posiadaczami własnych aut osobowych bądź ich pasażerami.

Jednym z warunków rozwoju ruchu turystycznego jest ich właściwe wykorzystanie. Nikt z ankietowanych nie uznał, że walory turystyczne Twierdzy Kłodzko są w pełni wykorzystane. W opinii ponad połowy respondentów (67%) są one wykorzystane tylko częściowo. Natomiast 33% uważa, że zupełnie się ich nie wykorzystuje, mimo że istnieje taka możliwość.

Kolejne pytanie skierowane do ankietowanych dotyczyło opinii badanych na temat dotychczasowych działań o charakterze rozwijającym, związanych z wykorzystaniem

walorów turystycznych danego obiektu. W tej kwestii respondenci zgodnie uznali, że takim działaniem było udostępnienie do zwiedzania przynajmniej części twierdzy oraz tworzenie wystaw czasowych w obiekcie. Na rozwój i pozytywny kierunek zmian w turystyce związanej z twierdzą w opinii 89% respondentów miało wpływ zlokalizowanie ekspozycji militariów i historii twierdzy w części muzealnej. Z kolei 11% badanych stwierdziło, że zasługi w rozwoju ruchu turystycznego związane są z utworzeniem i działalnością Fortecznego Parku Kulturowego.

Jeśli chodzi o działania o znaczeniu negatywnym dla rozwoju ruchu turystycznego w Twierdzy Kłodzko w opinii badanych, to za główny mankament respondenci uznali brak właściwego wykorzystania obiektu i jego walorów (76%), zaniedbanie obiektu (24%), które można uznać za konsekwencję braku właściwego wykorzystania twierdzy.

Według respondentów przyczyną zmian ruchu turystycznego należy upatrywać w braku odpowiednich środków finansowych, braku właściwej opieki nad obiektem, znikomej promocji obiektu, małej umiejętności jego wykorzystania.

Mając świadomość zarówno wartości, jak i walorów obiektu oraz konsekwencji działań stymulujących rozwój ruchu turystycznego w badanym obiekcie, respondenci określili możliwości jego rozwoju, wiążąc je przede wszystkim z właściwym i pełnym wykorzystaniem obiektu i jego walorów. Wskazali również na działania zmierzające do udostępnienia obecnie nieużywanego obszaru twierdzy (w tym Owczej Góry) oraz zagospodarowanie go wraz z fragmentami otoczenia, a także poprawę ogólnej koncepcji udostępnienia, zwiedzania i ekspozycji muzealnej w części turystyczno-muzealnej. Respondenci pokładają duże nadzieje w powołanym do życia w 2005 r. Fortecznym Parku Kulturowym. Powinien on godzić ochronę unikatowej budowli w niezwykłym otoczeniu krajobrazu z jej rewitalizacją, w tym udostępnianiem turystom nowych obiektów i tras, także np. stworzeniem tras o charakterze parkowym (bez wnętrza i ekspozycji).

Można więc stwierdzić, że w przypadku Twierdzy Kłodzko lokalna społeczność ma do czynienia z potężnym kompleksem, na którym można uprawiać różne formy turystyki i wypoczynku, od sportów ekstremalnych po pobyty wypoczynkowe.

Podsumowanie

Ze względu na swe wartości historyczne, kulturowe oraz piękno otaczającego krajobrazu Twierdza Kłodzka zasługuje na szczególne zainteresowanie turysty. Badania nad rozwojem turystyki w tym obiekcie i ich analiza pozwalają stwierdzić, że nie wykorzystuje się odpowiednio wyjątkowych walorów obiektu. Mimo ogromnych możliwości, jakie stwarza, w dalszym ciągu stanowi przykład niewłaściwego wykorzystania. Przyczyn takiej sytuacji można się dopatrywać w istnieniu różnorodnych barier instytucjonalnych, prawnych i ekonomicznych czy ustrojowych. W stymulowaniu rozwoju turystyki nieodzowny element stanowi promocja, a w przypadku omawianego obiektu możemy mówić o niewłaściwych działaniach promujących. Można je nawet określić mianem znikomych.

Dużym zaskoczeniem okazało się niewielkie zainteresowanie respondentów walorami architektonicznymi twierdzy, mimo że obiekt należy uznać za dzieło sztuki inżynierskiej o specyficznych cechach natury konstrukcyjnej i funkcjonalnej.

Zarówno mieszkańcy, jak i władze lokalne mówią o twierdzy jako czynniku napędowym rozwoju turystyki w regionie. Niemniej jednak wydaje się, że nie znajduje to odbicia w rzeczywistości – konkretnym działaniu stymulującym.

Warto podjąć działania zmierzające do uratowania i wypromowania zespołu fortecznego oraz pełnego jego wykorzystania.

Bibliografia

- Bukal G., *Twierdza Kłodzko w ujęciu historycznym*, [w:] *Fortyfikacja europejskim dziedzictwem kultury*, Towarzystwo Przyjaciół Fortyfikacji, Warszawa 2000.
- Czerwiński J., *Sudety. Przewodnik*, Eko-Graf, Wrocław 2003.
- Jędrysiak T., Mikos von Rohrscheidt A., *Militarna turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa 2011.
- Kowalczyk A., *Turystyka historyczno-militarna*, [w:] *Współczesne formy turystyki kulturowej*, red. K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt, Wyd. AWF, Poznań 2009.
- Kowalczyk A., *Współczesna turystyka kulturowa*, [w:] *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, red. A. Kowalczyk, Wyd. UW, Warszawa 2008.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J., *Geografia turystyki Polski*, PWE, Warszawa 2002.
- Małachowicz E., *Nowożytnie fortyfikacje Śląska europejskim dziedzictwem kultury*, [w:] *Fortyfikacja europejskim dziedzictwem kultury*, t. 12, Towarzystwo Przyjaciół Fortyfikacji, Warszawa 2000.
- Podruczny G., Przerwa T., *Twierdza Srebrna Góra*, Bellona, Warszawa 2010.
- Rudysz-Toczyńska K., *Powojenne problemy z Kłodzką twierdzą*, [w:] *Fortyfikacja europejskim dziedzictwem kultury*, Towarzystwo Przyjaciół Fortyfikacji, Warszawa 2010.
- Twierdza Kłodzka. Fakty i legendy*, Centrum Informacji o Twierdzy Kłodzkiej i Regionie, Kłodzko 2006.

Streszczenie

W opracowaniu zwrócono uwagę na Twierdzę Kłodzko, zbudowaną na skalistym szczycie (369 m n.p.m.), wznoszącym się nad miastem, będącym interesującym przykładem ciągłości rozwoju zespołu umocnień, dokonującemu się na przestrzeni niemalże 1000 lat. W sezonie letnim 2014 metodą sondażu diagnostycznego (ankieta) przeprowadzono badania nad ruchem turystycznym i jego uwarunkowaniami. Wyniki ankiety miały posłużyć określeniu, jaką rolę ten obiekt pełni w promocji miasta Kłodzko i regionu, a także przyczynić się do oceny stopnia wykorzystania jako źródła dochodów.

Słowa kluczowe: twierdza, fort, potencjał turystyczny, wartości krajoznawcze, turystyka

Abstract

The study highlighted the Kłodzko Fortress built on a rocky peak (369 meters) above the city which is an interesting example of the continuity of the development of defenses making the team over the almost one thousand years. In the summer 2014 method of diagnostic survey

(survey) carried out research on tourist traffic and its determinants. The survey results were used to determine what role this object plays in promoting the city Kłodzko and the region, as well as contribute to the assessment of the degree of utilization as a source of income.

Keywords: fortress, fort, tourism potential, the value of touring, tourism

NOTKA O AUTORCE

Mgr Jolanta Kowal, absolwentka studiów licencjackich w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Wałbrzychu na kierunku turystyka i rekreacja oraz studiów magisterskich na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie na kierunku turystyka i rekreacja; doktorantka na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; żołnierz zawodowy; zainteresowania naukowe: turystyka militarna, organizacja czasu wolnego, obsługa ruchu turystycznego, architektura obronna.